

شکل ۱: (الف) المان MTJ و (ب) ساختار 1T1MTJ.

جدول ۱: مقایسه بین حافظه‌های موجود و حافظه‌های نوظهور [۸].

STTRAM	DRAM	SRAM	FLASH	RRAM	PCMRAM	نوع حافظه
+	-	-	+	+	+	غیر فرار بودن
۱۰ ^{۱۵}	۱۰ ^{۱۵}	۱۰ ^{۱۵}	> ۱۰ ^۵	~ ۱۰ ^۶	۱۰ ^۹ -۱۰ ^{۱۲}	دوام
۴۵	۳۲	۱۰	۱۵	۴۰	۶۵	اندازه تکنولوژی (nm)
۱۰	~ ۱ (ms)	> ۱۰	۵	> ۱۰	> ۱۰	زمان نگهداری (years)
> ۵	۶۰	۲/۱۷	۵۶۵/۳۶۵	> ۵	> ۵	تأخیر خواندن (ns)
~ ۱۰	۶۰	۲/۰۷	۲×۱۰ ^۵	~ ۵۰	~ ۱۰۰	تأخیر نوشتن (ns)
۰/۱-۲/۵	۱۰۰	۳۵۵	۱۰۰	۵۹۲	۲-۲/۵	انرژی نوشتن (pj)
Toshiba, Hitachi	Samsung, SK Hynix	Qualcom Intel	Micron, Samsung	Panasonic, Micron	Samsung, Intel, WD, IBM	شرکت سازنده

ترانزیستورهای دسترسی، اندازه سلول حافظه، اندازه جریان اعمالی در مدار و فاکتورهای ثابت محیطی مثل دما خواهند بود. در ادامه با بهره‌گیری از تأثیر مثبت هر کدام از پارامترهای فوق به طراحی مداری جهت تسریع عمل نوشتن خواهیم پرداخت و سپس با استفاده از روش دوگان‌سازی منابع ولتاژ، سربار توان مصرفی را حداقل خواهیم کرد.

۲- پژوهش‌های پیشنهادی

عملیات نوشتن در سلول‌های STT-RAM به صورت نامتقارن انجام می‌گیرد و از طرفی این عملیات به صورت غیر معین است به این معنی که میزان و دوره تناوب اعمال جریان برای انجام موفقیت‌آمیز عمل نوشتن در این سلول‌ها در هر بار نوشتن متفاوت است [۱۴]. این مشکل زمانی نمود بیشتری پیدا می‌کند که بدانیم نوشتن مقادیر منطقی صفر و یک در یک سلول زمان و انرژی‌های متفاوتی نیاز خواهد داشت. در شکل ۲ نمودی از این عدم تقارن به وضوح مشاهده می‌شود.

عامل اصلی این عدم تقارن، تأثیر نوسانات فرایند ساخت به هنگام ساخت المان حافظه MTJ و همچنین ترانزیستور دسترسی سری شده با آن می‌باشد. بنابراین سلول MTJ دارای عدم ثبات در مساحت، مقدار TMR^۱ و همچنین ضخامت لایه اکسید است. این نوسانات در نهایت موجب تغییراتی در دامنه جریان نوشتن می‌شود. نتیجه این تغییرات خود را بر روی جریان نوشتن نشان داده و موجب خواهد شد تا عملیات نوشتن به دو دلیل زیر در زمان مورد انتظار انجام نشود:

(۱) تأثیر نوسانات فرایند ساخت بر ترانزیستور دسترسی، باعث خواهد شد تا در هنگام نوشتن داده در جهت غیر موازی (که در این پژوهش داده یک فرض شده است) یک افتادگی ولتاژ رخ دهد و جریان مورد نیاز برای انجام موفقیت‌آمیز عمل نوشتن در مدت زمان پیش‌بینی شده تأمین نشود.

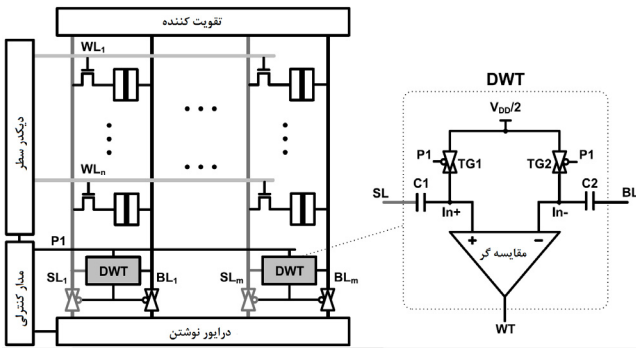
(۲) همچنین مقاومت المان MTJ تحت تأثیر این نوسانات دست‌خوش

یا تأخیر خواهند داشت. از بین خطاهای ذکر شده خطای نوشتن داده دارای سربار تشخیص و تصحیح بالاتری نسبت به انواع دیگر خطا است و می‌توان آن را مشکل اصلی عدم استفاده گسترده از این حافظه‌ها عنوان کرد.

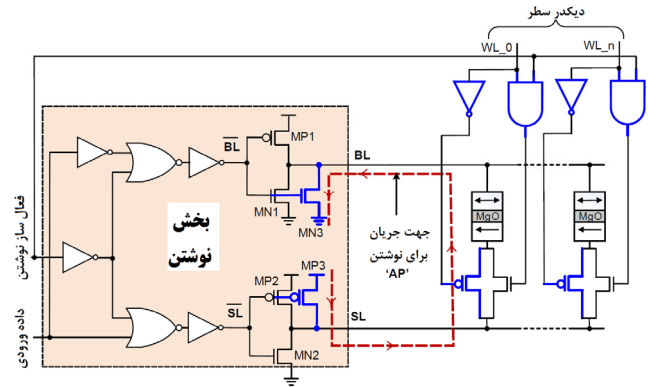
متداول‌ترین مدل برای سلول حافظه STT-RAM مدلی است شامل یک عنصر نگهدارنده داده به نام MTJ که با یک ترانزیستور NMOS به عنوان ترانزیستور دسترسی سری شده است. ساختار یک سلول MTJ در شکل ۱-الف نمایش داده شده است. همان‌طور که می‌بینید یک سلول MTJ متشکل از یک لایه اکسید است که بین دو لایه فرومگناطیس قرار گرفته است. جهت مغناطیسی یکی از لایه‌ها همواره ثابت است و از همین رو به نام لایه ثابت شناخته می‌شود. در مقابل لایه دیگری که جهت مغناطیسی آن در حین عملکرد سلول قابل تغییر و مشخص‌کننده مقاومت ترانزیستور است لایه آزاد نام دارد. اگر میدان مغناطیسی دولایه مرجع و آزاد هم‌جهت باشند آن گاه مقاومت سلول در کمترین حالت خود قرار گرفته و این شرایط را حالت موازی P می‌نامیم. در مقابل اگر جهت میدان مغناطیسی لایه‌ها مخالف همدیگر باشند، سلول در حالت بیشترین مقاومت قرار می‌گیرد و این حالت نیز AP نامیده می‌شود. به صورت معمول از حالت P برای ذخیره داده صفر و از حالت AP برای ذخیره داده یک استفاده می‌شود. در شکل ۱-ب ساختار متداول موجود برای یک سلول حافظه STT-RAM که 1T1MTJ نام دارد آورده شده است. یک سلول STT-RAM شامل سه پایه SL، BL و WL است. خط سورس (SL) پایه‌ای است که به سورس ترانزیستور دسترسی متصل می‌شود. خط بیت (BL) به لایه آزاد MTJ متصل می‌شود و در نهایت خط کلمه (WL) به گیت ترانزیستور دسترسی متصل است.

در این مقاله هدف کمک به کاهش خطای نوشتن بر روی سلول‌های STT-RAM است. راهکار پیشنهادی از مشخصه دمایی سلول حافظه و بهره‌گیری از آن برای تسریع عمل نوشتن استفاده خواهد کرد. بدین صورت که ابتدا تأثیر پارامترهای مختلف تشکیل‌دهنده حافظه بر احتمال بروز خطای نوشتن بررسی می‌شود. این پارامترها شامل اندازه

1. Tunneling Magnetoresistance Ratio

شکل ۴: مدار نمونه‌بردار [۱۵].

شکل ۳: مدار تزریق جریان به صورت ایستا [۱۴].

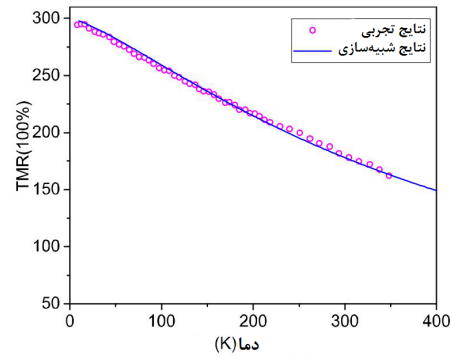
روش ابتدا ترانزیستورهایی از نوع PMOS به صورت موازی با ترانزیستور دسترسی، قرار داده شده است. وجود این ترانزیستورهای از نوع P باعث می‌شود تا اثر ولتاژ روی ترانزیستور NMOS در هنگام عملیات نوشتن داده یک، کاهش یابد. بنابراین این روش با استفاده از قراردادن ترانزیستورهایی به صورت ایستا در مسیر نوشتن داده باعث می‌شود تا جریان اضافی به مدار تزریق شود و در نهایت این جریان اضافی به تکمیل موفقیت‌آمیز عملیات نوشتن کمک خواهد کرد. مهم‌ترین ایراد قابل اشاره این روش آن است که تمامی تلاش‌ها برای نوشتن داده به خصوص در نوشتن داده صفر، لزوماً نیازی به تزریق جریان ایستا ندارد و عملاً این جریان اعمالی به مدار موجب افزایش توان مصرفی خواهد شد.

۲-۲ مدار نمونه‌بردار برای حذف اثر نوسانات فرایند ساخت

در این روش نویسنده مقاله سعی بر آن داشته که با استفاده از نمونه‌برداری از ولتاژ خطوط بیت و سورس و ذخیره این مقادیر در دو خازن، اثر نوسانات فرایند ساخت را بر تصمیم‌گیری اتمام فرایند نوشتن حذف کند، به این معنا که در شروع فرایند نوشتن، در یک زمان کوتاه ابتدا ولتاژهای خطوط بیت و سورس توسط دو خازن ذخیره می‌شوند، در ادامه تمامی تصمیم‌گیری‌ها از جمله اتمام فرایند نوشتن توسط مقایسه ولتاژها با مقادیر ذخیره‌شده در این خازن‌ها خواهد بود. مشکل اصلی این روش تأخیر زیاد ناشی از اضافه‌شدن مدارات جانبی به سلول حافظه و همچنین سربار مساحت غیر قابل قبول است. ساختار مدار ارائه‌شده در شکل ۴ آورده شده است.

۳- روش پیشنهادی

مشکل اکثر روش‌های پیشین گفته‌شده و همچنین سایر روش‌های موجود عدم بهره‌برداری از خاصیت‌های فیزیکی المان حافظه MTJ است. بررسی‌های انجام‌شده بر خاصیت دمایی المان MTJ نشان می‌دهد که رابطه منطقی بین دمای سلول و مقدار مقاومت‌های بالا و پایین آن وجود دارد. به عبارت دیگر شبیه‌سازی‌ها نشان می‌دهند که با افزایش دما، مقدار پارامتر TMR کاهش می‌یابد. این پارامتر نشان‌دهنده نسبت مقاومت بالا به پایین سلول است و بنابراین کاهش آن به معنای کاهش مقاومت بالا به سبب افزایش دما است. در نتیجه می‌توان از این خاصیت در جهت افزایش سرعت نوشتن و به عبارت دیگر کاهش خطای نوشتن بهره برد. نمودار رفتار دمایی TMR نسبت به افزایش دما در شکل ۵ آمده است. همان گونه که در شکل دیده می‌شود با افزایش دما مقدار مقاومت بالای المان کاهش پیدا می‌کند. همچنین این کاهش مقدار مقاومت بالا با استفاده از روابط دمایی داده‌شده در مدل نیز منطبق است. هم‌راستابودن

شکل ۵: رفتار دمایی المان MTJ با افزایش دما.

تغییراتی می‌شود که موجب می‌گردد تا مقاومت‌های بالا و پایین مقدار مشخص و ثابتی نداشته باشد، به این معنی که ممکن است جریان ثابت عبوری برای عملیات نوشتن گاهی به نوشتن موفقیت‌آمیز منجر شده و در مواردی عملیات نوشتن انجام نپذیرد. نگارش‌های پایان‌نیافته بر روی سلول حافظه MTJ در نهایت منجر به رخداد خطای نوشتن می‌شود که تعداد این خطاهای نوشتن را با پارامتری به نام WER^۱ نشان می‌دهند. مقدار این پارامتر طبق (۱) قابل محاسبه است [۱۴]. در این معادله I دامنه جریان نوشتن، I_C جریان آستانه نوشتن در المان MTJ، α ثابت گیلبرت، Δ ثابت پایداری دمایی سلول و H_K ثابت ناهمسان‌گردی مغناطیسی است

$$WER(t) = 1 - \exp\left[-\frac{\pi \Delta \left(\frac{I}{I_C}\right)^{\alpha}}{I_C e^{\alpha \gamma H_K t \left(\frac{I}{I_C} - 1\right)} - 1}\right] \quad (1)$$

افزایش اندازه و عرض پالس جریان منجر به افزایش احتمال نگارش‌های موفق در زمان ثابت می‌شود. راه‌حل‌های ارائه‌شده تا به امروز برای حل خطای نوشتن بر روی سلول‌های STT-RAM، عموماً بر پایه تلاش برای افزایش جریان نوشتن در هنگام انجام عملیات و کمک به اتمام موفقیت‌آمیز آن استوار بوده‌اند. شاخص‌ترین مدارات ارائه‌شده برای حل این مشکل دو روش زیر می‌باشند که به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ میلادی ارائه شده‌اند.

۱-۲ مدار تزریق جریان به صورت ایستا

همان طوری که در مدار ارائه‌شده در شکل ۳ دیده می‌شود در این

1. Write Error Rate

جدول ۲: مشخصات سلول STT-RAM.

پارامتر	توضیح	مقدار پیش فرض
Area	سطح MTJ	$16e^{-9}$
TMR	TMR ratio with $\cdot V_{bias}$	٪۲۰۰
T_{ox}	ضخامت لایه اکسید	$8.5e^{-10}$
R.A	حاصل ضرب مقاومت در مساحت	۵
I_c	جریان آستانه	۲۰۰ u
T	دمای اتاق	۳۰۰ k
T_{sl}	ارتفاع لایه آزاد	$1.3e^{-9}$
R_p	مقاومت پایین سلول	۴.۲ k Ω
R_{ap}	مقاومت بالای سلول	۶.۶ k Ω

جدول ۳: مقایسه نتایج روش پیشنهادی با روش‌های موجود.

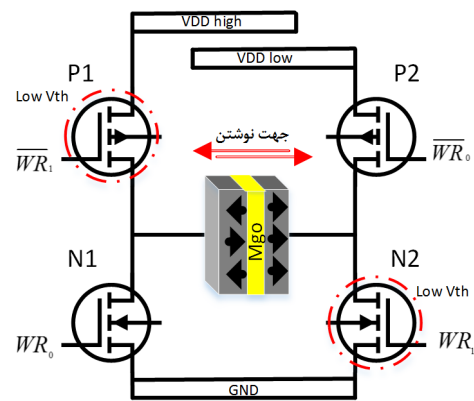
پارامترها	STT-MRAM		
	روش پیشنهادی [۱۵]	[۱۴]	استاندارد
مساحت [mm ²]	۱.۳۷	۱.۲۸	۱.۳۱
تأخیر نوشتن [ns]	۱.۹۵	۱۱.۳	۱۹
انرژی نوشتن [pJ]	۳۹۲.۴	۷۲۳.۲	۱۰۴۶
توان نشتی [mW]	۳۱۷.۳	۱۹۳.۱	۱۹۳
مکانیزم خاتمه نوشتن داخلی	بله	بله	خیر
شیوه نظارت	پیوسته	پیوسته	-
حاشیه نویز	زیاد	زیاد	متوسط

۵- نتیجه گیری

مشکل اصلی حافظه‌های STT-RAM بالا بودن احتمال رخداد خطا در آنها است. از عوامل اصلی بالا بودن رخداد خطا در این حافظه‌ها می‌توان به نوسانات فرایند ساخت، نوسانات دمایی و وابستگی رخداد خطا به توزیع داده‌ای اشاره کرد. بنابراین احتمال رخداد خطا با توجه به داده در هر سلول با دیگری متفاوت خواهد بود. راه حل ارائه شده در این مقاله در دو بخش استفاده از خاصیت دمایی سلول MTJ برای کاهش اختلاف بین زمان نوشتن در دو منطبق صفر و یک و جداسازی مسیر داده نوشتن عمل کرده و منجر به کاهش ۱۱.۳۸٪ در میانگین زمان نوشتن داده شده است. همچنین برای کنترل و کاهش توان مصرفی از روش دوگان سازی منابع ولتاژ بهره گرفته شده است.

مراجع

- [1] S. Borkar and A. A. Chien, "The future of microprocessors," *ACM J. of the Communications*, vol. 54, no. 5, p. 67, May 2011.
- [2] W. M. Holt, "1.1 Moore's law: a path going forward," in *Proc. IEEE Int. Solid-State Circuits Conf., ISSCC'16*, pp. 8-13, San Francisco, CA, USA, 31 Jan.-4 Feb. 2016.
- [3] S. Rusu, *High-Performance Digital-2015 Trends*, 2015. [Online]. Available: http://isscc.org/doc/2015/isscc2015_trends.pdf. [Accessed: 14-Jul-2018].
- [4] S. Mittal, "A survey of architectural techniques for improving cache power efficiency," *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, vol. 4, no. 1, pp. 33-43, 2014.
- [5] F. Hamzaoglu, et al., "A 1 Gb 2 GHz embedded DRAM in 22 nm tri-gate CMOS technology," in *Proc. IEEE Int. Solid-State Circuits Conf., ISSCC'14*, pp. 230-231, San Francisco, CA, USA, 9-13 Feb. 2014.
- [6] V. Sridharan, et al., "Memory errors in modern systems the good, the bad, and the ugly," in *Proc. of the 20th Int. Conf. on Architectural Support for Programming Languages and Operating Systems, ASPLOS'15*, pp. 297-310, Mar. 2015.

شکل ۶: مدار نوشتن پیشنهادی.

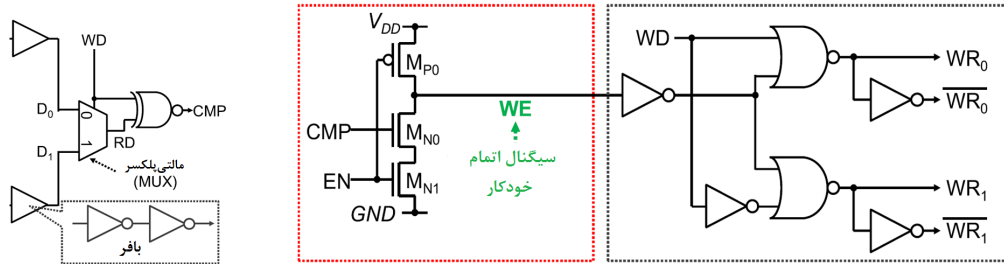
نتایج شبیه‌سازی و نتایج حاصل از روابط ریاضی مدل مورد استفاده دال بر درستی این فرضیه است. لازم به ذکر است اگرچه کاهش پارامتر TMR سبب بهبود فرایند نوشتن می‌شود، در مقابل ممکن است موجب افزایش اغتشاش خواندن گردد که با روش‌های ارائه شده مرتبط قابل برطرف شدن است.

در شکل ۶ هسته اصلی مدار نوشتن پیشنهادی مقاله آورده شده است. این مدار نوشتن، سینگال‌های کنترلی خود را از مدار تشخیص اتمام فرایند نوشتن که در شکل ۷ آورده شده است دریافت می‌نماید.

بهره‌گیری از دو ترانزیستور P1 و N2 با ولتاژ آستانه کاهش یافته سبب افزایش جریان نشتی این دو ترانزیستور در مدار شده است. این افزایش جریان نشتی بر طبق رابطه ریاضی مابین دما و جریان نشتی موجود در مدل مورد استفاده، سبب افزایش دمای سلول MTJ خواهد شد. بنابراین در حین نوشتن داده یک، دمای سلول به صورت لحظه‌ای بالا خواهد رفت که این بالا رفتن دما موجبات نوشتن راحت‌تر و به عبارت دیگر سریع‌تر را طبق توضیحات بیان شده به دست خواهد داد. بنابراین برای بالا بردن دمای سلول از جریان نشتی بهره برده شد، سپس برای جبران توان مصرفی ناشی از این جریان، تکنیک دوگان‌سازی منابع ولتاژ اتخاذ گردیده است. همچنین با جداسازی مسیر نوشتن داده صفر و یک مشکل توان مصرفی بی‌مورد، در مواقع نوشتن صفر در روش‌های پیشین برطرف شده است. توجه به این نکته ضروری است که مقدار ولتاژ پایین در این روش به نحوی انتخاب شده که سر بار را به صفر برساند که مقدار آن تحت عنوان V_D در شکل ۸ مقاله مشخص است.

۴- نتایج و شبیه‌سازی‌ها

برای بررسی صحت عملکرد مدار و تعیین بهبود و درستی عملکرد این روش، شبیه‌سازی‌ها توسط نرم‌افزار HSPICE و با استفاده از مدل ترانزیستوری ۳۲ نانومتر PTM و مدل حافظه ارائه شده در [۱۶] انجام گردیده است. شبیه‌سازی‌ها با در نظر گرفتن ولتاژ سورس برابر ۰.۹ ولت و مشخصات سلول حافظه برابر با جدول ۲ انجام شد. در جدول ۳ مقایسه‌ای بین نتایج روش پیشنهادی و روش‌های اخیر برای حل مشکل نوشتن دیده می‌شود. شکل موج خروجی مدار همان طور که در شکل ۸ دیده می‌شود با اتمام فرایند نوشتن موجب قطع سیگنال نوشتن شده است. نام‌گذاری شکل موج خروجی، مبتنی بر نام‌گذاری گره‌های شکل ۶ انجام گرفته و در شبیه‌سازی‌ها از مدار تشخیص اتمام فرایند نوشتن [۱۷] مطابق شکل ۷ استفاده شده است.

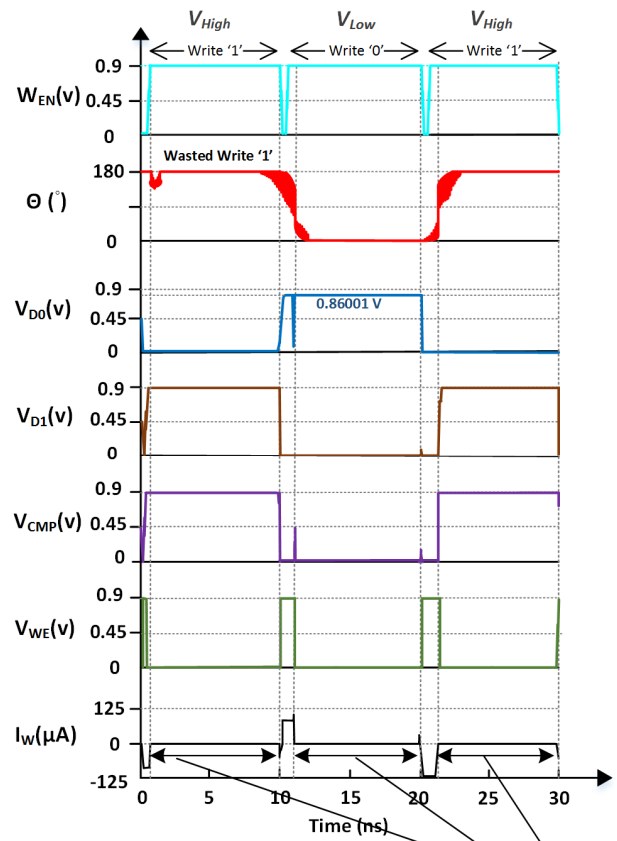

شکل ۷: مدار تشخیص اتمام عملیات نوشتن [۱۷].

- [11] C. Augustine, et al., "Spin-transfer torque MRAMs for low power memories: perspective and prospective," *IEEE Sensor J.*, vol. 12, no. 4, pp. 756-766, Apr. 2012.
- [12] S. Mittal and V. Jeffrey, "Reliability tradeoffs in design of volatile and nonvolatile caches," *J. of Circuits, Systems and Computers*, vol. 25, no. 11, pp. 1650139:1-1650139:14, Jun. 2016.
- [13] P. Chi, S. Li, Y. Cheng, Y. Lu, S. H. Kang, and Y. Xie, "Architecture design with STT-RAM: opportunities and challenges," in *Proc. of Asia South Pacific Design Automation Conf., ASP-DAC'16*, pp. 109-114, Macau, China, 25-28 Jan. 2016.
- [14] R. Bishnoi, M. Ebrahimi, F. Oboril, and M. B. Tahoori, "Improving write performance for STT-MRAM," *IEEE Trans. on Magnetics*, vol. 52, no. 8, pp. 1-11, Aug. 2016.
- [15] H. Farkhani, M. Tohidi, A. Peiravi, J. K. Madsen, and F. Moradi, "STT-RAM energy reduction using self-referenced differential write termination technique," *IEEE Trans. on Very Large Scale Integration Systems*, vol. 25, no. 2, pp. 476-487, Feb. 2017.
- [16] Y. Zhang, et al., "Compact modeling of perpendicular-anisotropy CoFeB/MgO magnetic tunnel junctions," *IEEE Trans. on Electron Devices*, vol. 59, no. 3, pp. 819-826, Mar. 2012.
- [17] D. Suzuki, M. Natsui, A. Mochizuki, and T. Hanyu, "Cost-efficient self-terminated write driver for spin-transfer-torque RAM and logic," *IEEE Trans. on Magnetics*, vol. 50, no. 11, pp. 1-4, Nov. 2014.

حمیدرضا زرنندی تحصیلات خود را در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۵ از دانشگاه صنعتی شریف به پایان رسانده است. نامبرده از سال ۱۳۸۶ در دانشکده مهندسی کامپیوتر دانشگاه صنعتی امیرکبیر (پلی تکنیک تهران) به عنوان عضو هیأت علمی شروع به کار کرده است. ایشان هم‌اکنون دانشیار دانشکده و مؤسس آزمایشگاه تحلیل و طراحی سیستم‌های اتکاپذیر می‌باشد. زمینه‌های تحقیقاتی مورد علاقه ایشان عبارتند از: تزریق اشکال، قابلیت اطمینان، اتکاپذیری و محاسبات تحمل‌پذیری اشکال و طراحی معماری سیستم‌های اتکاپذیر. ایشان عضو هیأت مدیره انجمن فیزیکی سایبری و نیز ریاست قطب اینترنت اشیا دانشگاه صنعتی امیرکبیر را برعهده دارد.

شاهرخ جلیلیان در سال ۱۳۷۴ مدرک کارشناسی مهندسی برق الکترونیک خود را از دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی و در سال ۱۳۷۷ مدرک کارشناسی ارشد مهندسی برق الکترونیک خود را از همان دانشگاه دریافت نمود. از سال ۱۳۷۵ الی ۱۳۸۶ نامبرده به عنوان کارشناس ارشد در حوزه سامانه‌های دیجیتال و نرم‌افزار سامانه‌های نهفته در مرکز تحقیقات مخابرات ایران به کار مشغول بود و پس از آن در پژوهشکده سامانه‌های ماهواره (ذیل سازمان فضایی ایران) و اکنون ذیل پژوهشگاه فضایی ایران) در حوزه نرم‌افزار روی برد ماهواره ادامه کار داد و از سال ۱۳۹۱ نیز عضو هیأت علمی این پژوهشکده در رتبه مربی است. زمینه‌های علمی مورد علاقه ایشان شامل موضوعاتی مانند سامانه‌های نهفته، معماری نرم افزار روی برد، تست نرم افزارهای نهفته و تحمل‌پذیری خطای نرم‌افزاری است.

صرفه‌جویی توان

شکل ۸: نمودار شکل موج خروجی روش پیشنهادی.

- [7] H. S. Philip et al., "Phase change memory," *Proceedings of the IEEE*, vol. 98, no. 12, pp. 2201-2227, Dec. 2010.
- [8] C. Augustine, N. N. Mojumder, X. Fong, S. H. Choday, S. P. Park, and K. Roy, "Spin-transfer torque MRAMs for low power memories: perspective and prospective," *IEEE Sensor J.*, vol. 12, no. 4, pp. 756-766, Apr. 2012.
- [9] H. F. Liu, S. S. Ali, and X. F. Han, "Perpendicular magnetic tunnel junction and its application in magnetic random access memory," *Chinese Physics*, vol. 23, no. 7, p. 77501, Jun. 2014.
- [10] H. Akinaga and H. Shima, "Resistive random access memory (ReRAM) based on metal oxides," *Proceedings of the IEEE*, vol. 98, no. 12, pp. 2237-2251, Dec. 2010.